

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

постійно оцінюється балами, дипломами, атестатами, ступеннями. Ця школа, найтісніше пов'язана із суспільством, протягом століть переживала різкі трансформації, найважливішими з яких із XVIII ст. стали секуляризація та професіоналізація. Поступове відокремлення шкільного знання від теологічного, його науковість, дедалі значніше зростання професійного знання, його соціального значення значно розширили текстову, знаннєву культуру школи. Зміст освіти надзвичайно виріс, поспішаючи і намагаючись йти в ногу з розвитком суспільства, науки, техніки і технологій; максимально збільшилась і урізноманітнілась спеціальна навчально-методична література, підготовлена до сприйняття школярами і вчителями. Але стосовно організації навчально-виховного процесу, учасників шкільної культури зміни були мінімальними, і школи залишались закритими, замкненими, з міжступеневою наступністю.

Лише з другої половини XIX — на початку XX ст. замкнене коло препарованого знання, авторитарного учителя, який мав майже безмежні права у шкільному просторі, і дитини, учня, школяра-реципієнта, за якого все вирішували дорослі, було розірвано емансипаційними теоріями й педагогічним експериментаторством (А. Фер'єр, Дж. Д'юї, С. Френе, Л. Най, М. Монтесорі, П. Блонський, С. Шацький, С. Русова, Я. Чеш-

га), що намагалися внести живу соціальність у школу, поставити дитину в центр шкільної культури, а зміст освіти підпорядкувати її інтересам і потребам. У таке розуміння школи як наближення до життя входила й подальша секуляризація як відкидання трафаретних догм пізнання.

Емансипаційний, реформаторський рух у цілому вичерпав себе до Другої світової війни, але надзвичайно вплинув на подальший розвиток освіти в європейських країнах і стосовно особистості дитини, і ролі вчителя, і добору змісту освіти, і професіоналізації школи з позицій урахування потреб зростаючої особистості та живої соціальності, включаючи сюди й культурні виміри.

Випускаємо з аналізу радянську школу, що потребує спеціального дослідження, але в цілому, крім ранньорадянського періоду 20-х років, її образом стали політична культура й комуністична мораль, прагматично-діяльнісний підхід до навчального процесу, прищеплення основ наукового світогляду (воїнничо-атеїстичного стосовно релігії), колективізм, комуністичне виховання і виключна роль у цьому процесі учителя як ретранслятора панівної ідеології. Ці ідеї вичерпали себе, але теперішня школа багато чого успадкувала від своєї попередниці і щодо організації навчання, і щодо підходів до змісту освіти, і щодо ролі вчителя та організації виховного процесу.

Нині школа перебуває в кризі. Особливо це відчувається в Україні, де на кризові явища, що випливають із застарілих підходів до організації освіти, накладається й загальносоціальна криза.

Відбувається криза старої моделі, старого образу школи, який ми намагалися простежити в нашому огляді, що вступив у суперечність з новими соціальними, культурними й антропологічними реаліями постіндустріального суспільства.

Інформатизація освіти, розвиток пізнавальних технологій, глобальних мереж, кардинальна зміна ролі вчителя, розширення неформальної і альтернативної освіти, професіональна спрямованість знання, втрата матеріалізмом беззаперечного лідерства спонукають до формування радикального нового образу школи, що відкине застаріле й непотрібне, продовжить і модифікує цінне й неминуще і створить нову шкільну культуру, динамічну і пластичну, відкриту й життєдайну, здатну відповісти на дедалі складніші й непередбачуваніші виклики нашого часу, а саме: скоротить розрив між дуже швидкими змінами, що відбуваються у світі, і внутрішньою еволюцією людини, між природою і культурою; примирить етику з прогресом, економіку з мораллю, духовне і матеріальне; релігійні ідеали й людські ідеали, різні культури й різні погляди, вчитиме взаєморозуміння, толерантності в багатоманітному й багатовимірному суспільстві.

Світлана БІЛЕЦЬКА

Дитинство епохи

середньовіччя: становлення християнського сприйняття

В історії Західної цивілізації кожному із етапів притаманне своє особливе ставлення до дітей, до виховної практики, до дитинства та сім'ї взагалі. Що стосується середньовіччя, то ба-

гато років у наукових дослідженнях його характеризували, як період занепаду цивілізації, і тільки в другій половині XX ст. ця точка зору змінилась. Такі відомі мелієвісти, як Жак ле Гофф, Й. Хейзинга вважають, що епоху середньовіччя до кінця не зрозуміли подальші покоління, тоді як джерела багатьох особливостей ментальності західних людей криються саме в цьому періоді. Це саме стосується і середньовічної кон-

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

цепії дитинства. Вона сповнена хитань і максималізацій, теорій, які зосереджуються на одному аспекті, на одному підході до дитини. Але без урахування її характеристик неможливо зрозуміти особливостей сучасної концепції дитинства християнських країн.

Аналізуючи дитинство середньовіччя, насамперед слід зазначити, що для людини того часу особа, сім'я і пов'язане з нею приватне життя мали другорядне значення, все існування набувало публічного характеру. Саме тому історики культури особистість тих часів називають корпоративною: «Вона оберталася в своєму середовищі і належала до своєї касты (стану, общини, гільдії, цеху)». (Шкуратов В. А. Историческая психология. — М.: Смысл, 1997 — С. 288). Без усякого інтересу епоха середньовіччя сприймала невід'ємний атрибут сімейного життя — дітей.

Не випадково у цей час збереглося багато античних підходів, які мали антипедагогічну спрямованість. (Див.: Шлях освіти. — 2008. — № 1). Так, християнство спробувало боротися з практикою відкритого вбивства новонароджених, що було вельми популярним у Стародавній Греції і Римі. А ось звичай підкидати дітей поширювався і надалі, тільки форми його трохи видозмінилися: дітей продавали, посилали годувальницям (наприклад, у Франції навіть у 1900 р. близько 90 % новонароджених відправляли в сільську місцевість), влаштовували підмайстрами і прикажчиками, пажами при дворі. Малюків виганяли із сім'ї, віддаючи в монастир, відправляючи в подорож і паломництво.

Звичайно ж, практикувалося і, так би мовити, традиційне підкидання. Наприклад, у Флоренції половину дітей після народження підкидали в сирітські будинки аж до XIX ст. При цьому, якщо немовляті шастило, і воно доживало до п'яти років,

то сім'я могла забрати його назад. Існувала також практика й сексуального насильства. Лише в XIII ст. з'являються перші виступи церковних моралістів проти сексуальних домагань відносно дітей з боку батьків, нянь і сусідів (до цього матерів, навпаки, інструктували, як потрібно мастурбувати хлопчиків, щоб «їх сад зростав довгим»).

Проаналізувавши велику кількість документів, Л. де Моз (L. de Mause), основоположник психоаналітичного напрямку в історії дитинства, зробив висновок про вчинення наруги над дитиною в ті часи. Але, на нашу думку, для пояснення ситуації більш зрозумілою є точка зору інших дослідників, які стверджують, що для людей того часу типовою була проста байдужість, відсутність будь-яких емоційних реакцій у дорослих щодо дітей. Не стільки жорстокість, на якій наголошував Л. де Моз, скільки нещуття, бідність призводили до масової наруги над дітьми.

Жак Ле Гофф, визначний фахівець з історії середніх віків, у класичній праці «Цивілізації середньовічного Заходу» на своє запитання «А чи були діти на середньовічному Заході?» відповідає: «Прагматичне середньовіччя ледь помічало дитину, не маючи часу ні розчулюватися, ні захоплюватися нею. Ледь виштовпавши з-під опіки жінок, що не ставилися серйозно до її дитячої суті, дитина виявлялася викинутою у виснажливість сільської праці або в навчання ратної справи». (Цивілізація середньовічного Запада. — Катеринбург: У — Фактория, 2005. — С. 350).

За визначенням багатьох дослідників, у середньовіччі не існувало окремого світу дитинства. До дитини ставилися так само, як і до інших членів суспільства. Її розглядали як «маленького нерозвиненого дорослого», тому «рівність» була в усьому. Наприклад, діти носили одяг своїх батьків (причому років до п'яти хлопчиків і дівчаток

одягали однаково, відмінність в одязі пов'язувалась лише із соціальним статусом, а не із статтю). грали в ті самі ігри, що і їхні батьки і точно таким самим способом, як і їхні батьків, дітей середньовіччя судили, вшанували. Наприклад, законодавство часів Тюдорів (Англія) допускало підвищення дітей за крадіжку із семи років, хоча були випадки, коли страчували й молодших. Наводиться приклад, коли шестирічний злочинець на підмостках ешафота кликав маму. (De Mause Lloyd. The evolution of Childhood // The history of childhood. Ed. by L.deMause. — N.Y.: The Psychohistory Press, 1974).

У суспільстві того періоду смирінний хлопчик розглядався як чоловік, здатний до всього, крім кохання та війни. До речі, з п'яти років діти могли носити при собі зброю, з 11 — вступати до армії, а в 14 років — навіть посісти посаду помічника командира. (Changing childhood / Ed. by M. Hoyles. — Whithers and Readers Publishing Cooperative, 1979 — P. 19). Коли обізнаний з цими фактами, участь дітей у хрестових походах не здається такою вже дивовижною.

Свою сумну «рівноправність» середньовічна дитина одержувала також і в світі праці. Праця починалася вельми і вельми рано. Дефо в 1724 р. писав, що всі діти після чотирьох—п'яти років мали заробляти свій хліб. Учнівство було обов'язковим після 12 років, але нерідко починалося і в сім років. «Довго дітей удома не тримали: їх відправляли в учні до майстра, де вони починали своє незалежне трудове життя, або вчилися благородних манер лицаря, або ж ішли до школи вивчати латинь. Період учнівства проходили діти всіх станів». (Цит. за: Changing childhood. Ed. by M. Hoyles. — Whithers and Readers Publishing Cooperative, 1979. — P. 9).

Таким чином, дитина мала доступ майже до всіх сторін життя дорослих. Можна сказати, що діти жили життям дорос-